

Figūrų ir tropų pavadinimai 1918–1940 m. literatūros mokslo darbuose

ASTA MITKEVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: literatūros mokslo terminai, figūros, tropai, hiperonimai, sinoniminiai terminai, sinonimų eilutės, bendrašakniai sinonimai, darybiniai sinonimai

ĮVADINĖS PASTABOS

Figūrų ir tropų pavadinimai įeina į didesnę meninių raiškos priemonių pavadinimų semantinę grupę. Šie terminai nėra vien literatūros mokslo nuosavybė – jie pareina iš retorikos, priklauso ne tik literatūrinei, bet ir lingvistinei stilistikai. Stilistika iš retorikos perėmė visą figūrų mokslą (VLE XIX 791).

Pirmoji XX a. pusė lietuvių literatūros mokslo istorijoje yra esminis laikotarpis – tada padėti šiuolaikiniai šios mokslo šakos pagrindai (Viliūnas 2003: 261). Tuo metu buvo kuriama ir brandinama dabartinė tradicinė lietuvių literatūros mokslo terminija. Paskelbus nepriklausomybę, pradėtoje kurti Lietuvos švietimo sistemoje ir vėliau literatūra buvo vienas svarbiausių humanitarinių lietuviškos mokyklos mokomųjų dalykų. Literatūros mokyta Aukštuosiuose kursuose Kaune (veikė 1920–1922), kurie turėjo humanitarinį skyrių, mokytojų seminarijose. Nuo 1922 m. literatūrą buvo galima studijuoti dviejuose tais metais įkurto Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) fakultetuose – Humanitarinių mokslų ir Teologijos-filosofijos. Literatūros mokymui ir mokymuisi ypač reikėjo ne tik lietuviškų mokymo(si) priemonių, bet ir sutvarkytos lietuviškos literatūros mokslo terminijos. Tarpukariu pasirodė pirmosios specialiosios literatūros teorijos knygos, kurios taip pat yra pirmosios lietuviškos stilistikos mokymo priemonės, svarbūs lietuvių stilistikos terminų šaltiniai¹.

¹ Figūrų ir tropų pavadinimų lietuviškuose literatūrinės tematikos tekstuose buvo vartojama ir anksčiau (plačiau žr. Mitkevičienė 2007).

Šiame straipsnyje analizuojami 77 vienažodžiai figūrų ir tropų pavadinimai, surinkti iš 1918–1940 m. literatūros teorijos, lietuvių literatūros, visuotinės ir užsienio šalių literatūros istorijos darbų (žr. šaltinių sąrašą). Straipsnio šaltiniai yra šie:

1) visi tarpukario literatūros teorijos vadovėliai: du skirtingi pirmojo lietuviško literatūros teorijos vadovėlio, parašyto Kazio Bizausko, leidimai (1918, 1922), Stasio Češūno (1925), Motiejaus Gustaičio (1927), Jono Norkaus (1930) ir Juozo Ambrazevičiaus (1938) literatūros teorijos darbai;

2) lietuvių literatūros istorijos darbai: Albino ir Marijos Iešmantų (1923), Vinco Zajančkausko (1928), Zigmo Kuzmickio (5 d., 1931–1934), Motiejaus Miškinio (1939) literatūros istorijos vadovėliai; Lietuvos universiteto (VDU) dėstytojų veikalai – du Mykolo Biržiškos literatūros istorijos leidimai (1920, 1925), trys Juozo Tumo-Vaižganto literatūros istorijos paskaitų knygelės (1924, 1925), Vinco Mykolaičio-Putino lietuvių literatūros istorijos veikalas (1936). Taip pat tautosakos vadovėlis – M. Biržiškos *Dainų literatūros vadovėlis* (1923), kuris papildė tiriamus autoriaus literatūros istorijos veikalus (apie tai užsimena jis pats);

3) visuotinės literatūros istorijos vadovėliai: Gabrielės Petkevičaitės-Bitės (2 d., 1922, 1924), Vlado Dubo (du leidimai, 1923, 1927), J. Norkaus (1931), J. Ambrazevičiaus ir bendraautorių Juozo Griniaus (d. 1–2), Antano Vaičiulaičio (d. 2) (1938, 1939) darbai;

4) užsienio šalių literatūros istorijos darbai: V. Dubo prancūzų (2 d., 1929, 1930), Juozo Ereto vokiečių (1931), Balio Sruogos rusų (2 d., 1931, 1933), Vladimiro Šilkarskio graikų (1938) literatūros istorijos veikalai².

Straipsnio tikslas – aptarti vienažodžių figūrų ir tropų pavadinimų kilmę ir sinonimiją, parodyti terminų kaitą, nustatyti įsitvirtinusius terminus. Darbo metodai – aprašomasis analitinis, gretinamasis.

Figūrų ir tropų sampratos

Figūrų ir tropų sąvokos, pirmosios jų klasifikacijos siekia antikos laikus, antikinę retoriką. Bet jau nuo antikos tropai ir figūros nevienodai suprantami. Vieniems tropai yra viena iš figūrų atmainų, kiti figūras ir tropus skiria – tropų požymis yra vaizdingumas, o figūros laikomos sintaksės reiškiniu (Zaborskaitė 1982: 97). 1918–1940 m. literatūros teorijos vado-

² Tos pačios knygos leidimai šiame straipsnyje laikomi skirtingais šaltiniais, o atskirai išleistos to paties darbo dalys – vienu šaltiniu.

vėliuose tropai nelaikomi figūrų rūšimi (dėl to šio straipsnio antraštė – figūrų ir tropų pavadinimai), tad šias dvi sąvokas įvardijančių terminų šaltiniuose nesieja hierarchinis santykis. K. Bizauskas 1918 m. vadovėlyje taip apibrėžė *tropus*: „žodžiai ir išsireiškimai, vartojami perkeltaje prasmėje“ BizR 39. Dvidešimtmečiu vėlesnė J. Ambrazevičiaus (1938) apibrėžtis yra siauresnė: „žodis, vartojamas netiesiogine prasme, yra vadinamas tropu“ Am 43. K. Bizauskas 1918 m. gana miglotai aiškino, kad „figūromis vadinasi tokie išsireiškimai, kuriuose rašytojas jausmų pagautas, nutolsta nuo paprastųjų išsireiškimų būdų“ BizR 47 (panašiai formuluojama ir vėlesniame 1922 m. leidime). J. Ambrazevičius 1938 m. pateikė terminologiškesnę *figūrų* apibrėžtį: „stiliaus priemonės, pareinančios nuo sakinių sudarymo ir jų sujungimo, vadinamos figūromis.“ *Lietuviškojoje enciklopedijoje* (1940) sąvoka „figūra“ Juozo Žiugždos aiškinama panašiai kaip J. Ambrazevičiaus vadovėlyje.

S. Češūnas (1925) tropus priskiria prie poezijos, o figūras – prie kalbos priemonių, M. Gustaitis (1927) tropus apibūdina kaip kalbos lytis, o figūras – kaip retoriškus posakius. Tropais tiriamuose šaltiniuose laikoma metafora, alegorija, prozopopėja, metonimija, sinekdocha, antonomazija, hiperbolė, litotė, ironija, sarkazmas, perifrazė, simbolis, o figūromis – apostrofa, pakartojimas, paralelizmas, laipsniavimas, antitezė, nutylėjimas, elipsė, retorinis klausimas ir retorinis sušukimas, korekcija (S. Češūnas prie figūrų skiria hiperbolę ir litotę). Ne visi šaltinių autoriai juos visus išvardija, vieni nurodo jų tarpusavio ryšį, kiti – ne. Kai kurie autoriai tropais laiko epitetą (BiržD, Nor) ir palyginimą (BiržD, Birž₂, Nor). Pastarosios sąvokos dabar literatūros moksle priskiriamos prie tropų (žr. Zaborskaitė 1982: 105–106; LTA 96; LEM 391), nors pažymima, kad jas „iš tropo sferos linkstama išbraukti“ (LTA 96). Į paralelizmą, gradaciją J. Ambrazevičiaus ir J. Griniaus vadovėlyje žvelgiama plačiau – jie laikomi kompozicijos priemonėmis.

Klasikinėje lietuvių literatūrologijoje tropai paprastai priskiriami prie figūrų (žr. Zaborskaitė 1982: 104; LEM: 391). Lietuvių kalbotyroje tropai taip pat laikomi stiliaus (kalbos) figūrų rūšimi (žr. KTŽ; Župerka 2001: 57; Vaskelienė 2007: 19). Retorikoje skiriami tropai ir retorinės figūros. Keletas retorinių minties (semantinių) figūrų, kaip ir tropai, remiasi perkėlimu, tačiau yra ne žodžio, o minties tropai. Tai išplėtos metaforos – alegorija ir parabolė, tais pačiais kaip ir tropai terminais įvardijamos figūros hiperbolė, ironija, litotė, emfazė (Koženiauskienė 1999: 206). Litera-

tūrologijoje prozopopėja priskiriama prie tropų, o retorikoje – prie retorinių minties figūrų (žr. Zaborskaitė 1982: 108; LŽ; LEM 247; Koženiauskienė 1999: 334).

Tiriamąjį laikotarpį literatūros istorijos darbuose taip pat yra figūrų pavadinimų, bet juose dažniausiai nepateikiama figūrų ir tropų klasifikacijos, dėl to ne visada aišku, kas priskiriama prie figūrų, o kas laikoma tropais. Dėl to nuspręsta šiame straipsnyje figūras ir tropus aptarti kartu. Renkant terminus šiam straipsniui iš akių nebuvo išleidžiami dabartinės enciklopedijos ir žodynai, literatūros mokslo, kalbotyros ir retorikos darbai. Tad, remiantis dabartine figūrų ir tropų klasifikacija, čia taip pat analizuojami terminai, kuriais pavadinama aliuzija, eufemizmas, išvardijimas, kalambūras, paradoksas, paralelizmas, pleonazmas, periodas, nors šiuos terminus vartoję tiriamų šaltinių autoriai jų nevadino nei figūromis, nei tropais. Pavyzdžiui, apie pleonazmą ano meto literatūros teorijos vadovėliuose rašoma, kad vienuose tekstuose tai yda, kituose – stiliaus priemonė. XX a. pradžios rusų enciklopediniame žodyne, kuriuo galėjo naudotis kai kurie autoriai, eufemizmas, pleonazmas, paradoksas minimi figūrų straipsnyje (žr. ЭС 1902: 649).

SKOLINIAI

Skolintų vienažodžių figūrų ir tropų pavadinimų yra mažiau nei lietuviškų. Jie sudaro 40,3 % (iš 77) vienažodžių terminų.

Hiperonimai *figūra* ir *tropas*

Terminas *tropa* BizR 39 / *tropas* BizR 44, BizL 59, BiržD 79, Birž₂ 38, Češ 25, Gus 79, Zaj 53, Nor 25, NorV 248, Kuz I 24, Put 257, Am 43, AG 14, Miš 63³ yra graikiškos kilmės (bet plg. TŽŽe gr., VTŽŽe lot. < gr., ΛΕΤΗ gr.), o *figūra* BizR 47, BizL 70, BiržD 93, Birž₂ 136, Češ 26, Gus 31, Zaj 53, Nor 33, NorV 193, Kuz I 24, Put 253, Am 53, Miš 65 – lotyniškos⁴. J. Norkus (1930) prie *tropo* prirašė lietuvišką *keitimą*, bet vartojo vien tik tarptautinį terminą. Tad lieka neaišku, ar tas *keitimas* laikytinas terminu ar tik paaiškinimu. K. Bizauskas (1922) vartojo sudė-

³ Šaltinių nuorodos po termino dėstomos chronologiškai. Įstrižuoju brūkšniu skiriami termino variantai – skirtingi to paties termino pavidalai. To paties termino variantai (fonetiniai ir rašybos, morfologiniai) laikomi vienu terminu.

⁴ Figūros sąvoka atsirado senovės Graikijoje (VLE XIX 791), bet pats tarptautinis terminas *figūra* yra lotyniškos kilmės.

tinį terminą *figūrinis posakis* BizL 173. Sudėtinių terminų, kurie vadovėliuose konkuruoja su terminu *figūra*, yra ir daugiau, pvz.: sinonimai *retoriškasis posakis* Gus 31 / *retoriškas posakis* Gus 33 ir *retorikos posakis* Gus 37, Zaj 89; sinonimai *retorinis papuošimas* BizL 174, *retorinis pagražinimas* DubB 157, Sr II 182 ir *retorinė puošmena* Put 500; sinonimai *retoriška priemonė* Kuz V 111 ir *retorinė priemonė* Šil 116 ir kt.

Iš kitų kalbų atėję skolinti figūrų ir tropų rūšių pavadinimai yra tarptautiniai terminai. Tarp jų daugiausia yra **graikiškos kilmės terminų**⁵, pvz.: *antonomazija* BizL 68, Gus 85, *antropomorfizmas* AGV 52, *autoironija* Birž₂ 133, *chiazmas* Er 16, *epitetas* BizR 34, BizL 53, DubB 35, BiržD 80, Birž₂ 38, Češ 28, Gus 79, DubL 29, DubP I 313, Nor 27, NorV 14, Kuz I 24, Sr I 87, Put 35, Šil 183, Am 38, AG 14, Miš 6, *eufemizmas* Gus 11, *ironija*⁶ BizR 46, BizL 69, DubB 98, BiržD 80, Pet II 60, VžgV 62, Birž₂ 38, Gus 86, DubL 102, DubP I 112, Nor 32, NorV 179, Er 81, Sr I 162, Kuz II 130, Put 19, Am 48, AGV 211, Miš 148, *metonimija* BizR 44, BizL 60, Birž₂ 38, BiržD 80, Češ 21, Gus 85, Nor 29, Kuz II 129, Put 257, Am 47, *perifrazė* Gus 10, DubP II 99, Nor 31, Kuz II 145, Miš 269, *pleonazmas* BizR 24, BizL 40, Gus 13, Nor 21, *sarkazmas* BizR 46, BizL 69, Gus 86, DubP I 275, Nor 33, NorV 250, Sr II 37, *simbolis* BizR 42, BizL 63, DubB 117, Ieš 133, Pet II 5, Češ 75, Gus 84, DubL 56, DubP I 73, NorV 25, Er 84, Sr I 151, Kuz II 143, Put 142, Am 46, AG 14, Miš 82. Vietoj *antropomorfizmo* dabar literatūros moksle įsigalėjo kita tarptautinio termino forma – *antropomorfizacija* (žr. Zaborskaitė 1982: 108; LEM 247), plg. lotyniškos kilmės terminą *personifikacija*.

Kiti graikiškos kilmės terminai tiriamuoju laikotarpiu varijavo, pvz.: *antitezė* BizR 50, BizL 75, Češ 27, DubL 254, DubP II 80, Er 139, Sr I 98, Kuz II 127, Put 203, Šil 254, Am 54, AG 102 / *antiteza* Pet I 33 / *antitezė* BiržD 97 (plg. *antitezė* TŽŽ 1936, dabar taip pat *antitezė* LEM 353), *hiperbolė* BizR 45, Češ 27, Gus 86, Kuz I 85, Put 346, Am 49, AG 144, Miš 46 / *iperbolė* Birž 80, Birž₂ 38 / *hiperbola* BizL 68, VžgA 4, Nor 31, Sr I 77, Kuz I 66 (plg. *hiperbolė* TŽŽ 1936), *periodas* BizR 20, BizL 34, Nor 37, Kuz I 138, Sr II 255 / *periodas* Gus 30, DubL 121, Put 50 (plg. *periodas* TŽŽ 1936), *litotas* Češ 27 / *litotė* Gus 86 (plg. *litotė* TŽŽ 1936),

⁵ Tarptautiniai terminai šiame straipsnyje skirstomi pagal pradinį šaltinį.

⁶ Ironija priklauso ne vien stilistikos, bet ir pasaulėvaizdžio sferai (LTA 102; LEM 155).

prozopopeja BizR 42, Am 44, Miš 107 / *prozopopėja* BizL 64, BiržD 80, Ieš 124, Birž₂ 38, Gus 81, Nor 30, Kuz V 177 (plg. *prozopopėja* TŽŽ 1936), *sinekdocha* BizR 44, BizL 67, Birž₂ 38, Češ 17, Nor 30, Sr I 152, Kuz II 129, Put 257, Am 48 / *sinekdokė* BiržD 80 / *sinėkdokė* BiržD 87 / *sinekdochė* Gus 85 (plg. *sinekdocha* TŽŽ 1936). Dabar vartojamas tas variantas, kuris įdėtas į 1936 m. tarptautinių žodžių žodyną.

Kai kurie dabar neįsigalėję terminų variantai buvo vartojami tik viename iš tiriamų šaltinių, pvz.: *alegorija* BizR 41, BizL 62, BiržD 86, DubB 41, Češ 24, Gus 81, DubL 30, DubP I 73, Nor 28, NorV 65, Er 51, Kuz I 114, Sr II 371, Put 39, Am 45, AG 119, Miš 64 / *allegorija* Šil 280, *apostrofa* BizR 47, BizL 70, Kuz I 24 / *apostropė* BiržD 93 (plg. *apostrofa* TŽŽ 1936), *metafora* BizR 39, BizL 60, DubB 41, Birž₂ 38, Češ 24, Gus 80, DubL 29, DubP I 182, Nor 28, Er 156, Sr I 99, Kuz I 149, Put 35, Am 44, AG 144, Miš 63 / *metaporė* BiržD 80.

Graikišku taip pat laikomas varijavęs figūros pavadinimas *elipsė* BizR 50, BizL 76, BiržD 93, Češ 28, Kuz I 155 / *elipsis* Gus 29, Am 55 / *elipsas* DubP II 189 (plg. *elipsė* TŽŽ 1936; TŽŽe gr.; VTŽŽe lot. < gr.; ЛЭП gr.).

Lotyniškos kilmės tėra keli figūrų pavadinimai. Visi jie turi formantą *-ija*, pvz.: *amplifikacija* Gus 11, *gradacija* BizR 49, BizL 74, Zaj 110, AGV 190, *personifikacija* Gus 81, DubP I 89, Er 123, Sr I 98, Kuz I 138, Put 348, Miš 65 (TŽŽe lot.; VTŽŽe pranc. < lot.). Su lotynų arba prancūzų kalba siejamas ir terminas *aliuzija* Er 155, Sr II 341, Put 414 / *alliuizija* Šil 206 (TŽŽe, VTŽŽe pranc. < lot.; VLE I vid. a. lot.; ЛЭП pranc.).

Nelietuvintą *inversio* Gus 40 (plg. *inversija* TŽŽ 1936) paliko vienintelis šiuo terminu įvardijamą sąvoką pavartojęs M. Gustaitis.

Iš **prancūzų kalbos** kilo varijavęs terminas *kalamburas* DubB 63 / *kalambūras* Gus 10, DubL 99. Arba su prancūzų, arba su graikų kalba siejamas terminas *paralelizmas* BizR 24, BizL 40, BiržD 64, Gus 14, Nor 22, Sr I 87, Put 32, Am 41, AG 13, Miš 50 / *paralėlizmas* Kuz I 23 (VTŽŽe pranc., ЛЭП gr.).

Nors šie terminai ir vienažodžiai, ne visi jie yra vieno lygmens, pavyzdžiui, J. Ambrazevičiaus (1938) klasifikacijoje terminas *metafora* turi tris rūšinius terminus: *prozopopeja*, *alegorija*, *simbolis*. Tad atitinkamai dvižodis terminas *metafora prozopopeja* Am 45 yra ilgoji termino *prozopopeja* forma ir rūšinis *metaforos* terminas. Hierarchinis santykis sieja terminus *ironija* ir *autoironija*.

1918–1940 m. šaltiniuose vartojama abstraktų, sudarytų iš tropus įvardijančių terminų ar jų vedinių, pvz.: *hiperbolizmas* Put 397, *ironizavimas* Put 232, sinonimai *metaforumas* Ieš 6 ir *metaforiškumas* DubP I 182, *metonimiškumas* Češ 21 ir kt.

LIETUVIŠKI TERMINAI

Tiriamuose 1918–1940 m. šaltiniuose pavartoti 46 lietuviški vienažodžiai figūrų ir tropų pavadinimai. Visų pirma, tai tuo metu vieninteliai sąvokų įvardijimai, neturintys jokių – net ir lietuviškų – vienažodžių sinonimų: *dvigubumas* Sr II 182 „anadiplozė?“ (plg. lot. *anadiplosis* „sudvejinimas, padvigubinimas“ (Koženiauskienė 1999: 266)), *išskaitymas* Kuz I 74, Put 33 (dabar *išvardijimas* (žr. Župerka 2001: 73; Vaskelienė 2007: 28)), *nutylėjimas* BizR 50, BizL 76, BiržD 93, Češ 28, Gus 37, Nor 35, Kuz III 269, *paraginimas* Er 77 „retorinio kreipinio forma – adhortacija?“ (plg. lot. *adhortatio* „padrąsinimas, paraginimas“ (Koženiauskienė 1999: 332)), *pasitaisymas* (*correctio*) Gus 37 (dabar *korekcija* (žr. Koženiauskienė 1999: 282; Župerka 2001: 74; Vaskelienė 2007: 29)). Kiti lietuviški vienažodžiai terminai turi sinonimų – lietuviškų (bendrašaknių ir nebendrašaknių) ir tarptautinių (nebendrašaknių).

Lietuviški sinonimai

Trinarę vienažodžių sinoniminių terminų eilutę sudaro lietuviški bendrašakniai sinonimai *pakartojimas* BizR 47, BizL 71, DubB 82, Birž₂ 38, DubL 125, Er 35, Sr I 152, Put 37, Am 54, AG 144, Miš 51 (bet plg. *pasikartojimo* figūra Am 76), *kartojimas*⁷ DubB 9, BiržD 93, Češ 26, Gus 33, Nor 33, Kuz I 24, Miš 48 ir *atkartojimas* Kuz I 54. Įsigalėjo priešdėlėtas terminas *pakartojimas* (žr. Zaborskaitė 1982: 114; LTA 111; LEM 352), kuris ir tiriamuoju laikotarpiu buvo populiariausias. Atkreiptinas dėmesys, kad kalboje tokie priešdėlėti žodžiai nėra nepriešdėlėtų žodžių sinonimai, bet, kai jie imami tai pačiai sąvokai įvardyti, jų reikšmės skirtumai neutralizuojami.

Keturnarė lietuviškų bendrašaknių sinonimų eilutė – *palyginimas* BizR 35, BizL 54, Pet I 25, DubB 41, VžgA 43, Češ 22, Gus 79, DubL 8, DubP I 182, Nor 17, NorV 14, Er 124, Sr I 87, Kuz II 145, Put 35, Šil 27,

⁷ Terminas *kartojimas* NorV 189 taip pat buvo vartojamas vienam iš kūrinio trūkumų įvardyti. Tokia reikšmė jis priklauso semantinei veiksų pavadinimų grupei.

Am 41, AG 14, Miš 61, *lyginimas* BiržD 80, Birž₂ 38, Nor 26, NorV 14, Kuz I 23, *prilyginimas* Birž₂ 96, AGV 210 ir *sulyginimas* DubP I 242, Kuz II 140. Įsitvirtino didesnėje dalyje šaltinių vartotas priešdėlėtas terminas *palyginimas* (žr. Zaborskaitė 1982: 106; LTA 96; LEM 391).

Į keturnarę vienažodžių sinoniminių terminų eilutę įeina terminai *užklausimas* BizR 51, *paklausimas* BizL 77, Kuz II 70, *įklausimas* BiržD 93 (plg. *įšaukimas* BiržD 99), *klausimas* Birž₂ 38, Er 77, Kuz I 47, Put 253, Am 55. Neįprastas tik M. Biržiškos naujadaras *įklausimas*. Įsigalėjo nepriešdėlėtas terminas *klausimas* – populiariausias anuomet (plg. (*retorinis*) *klausimas*, žr. Zaborskaitė 1982: 114; LTA 114; LEM 353).

Penkianarę vienažodžių sinoniminių terminų eilutę sudaro bendrašakniai terminai *šaukimas* BizR 51, Birž₂ 38, *sušukimas* BizL 77, Gus 32, Kuz I 134, Put 253, Miš 175, *įšaukimas* BiržD 93, *šaukimas* BizL 71, Sr I 147, *šūkis* Kuz III 219⁸. Kaip ir kitų bendrašaknių sinonimų atvejais įsigalėjo tiriamuoju laikotarpiu populiariausias terminas – *sušukimas* (plg. (*retorinis*) *sušukimas*, žr. Zaborskaitė 1982: 114; LTA 114; LEM 353).

Sąvoka „retorinis klausimas“ taip pat įvardijama ir sudėtiniu terminu *retoriškas klausimas* Čėš 28, Gus 3 / *ritoriškasis klausimas* Kuz III 107 / *retoriškasis klausimas* Kuz III 238, o „retorinis sušukimas“ – *ritoriškasis sušukimas* Kuz IV 39. Šalutinis tokių sudėtinių terminų dėmuo nėra rūšinis šios semantinės grupės terminų kontekste – *retoriškas klausimas* ir *klausimas*, *ritoriškasis sušukimas* ir *sušukimas* konkuruoja kaip ilgosios ir trumposios terminų formos. Tad atitinkamai trižodžio termino *knyginis retoriškas kreipimasis* Put 19 rūšinis dėmuo terminų sistemoje yra vien tik *knyginis*.

Beveik visi išvardyti lietuviški terminai priklauso veiksmų pavadinimų (veiksmažodžių abstraktų) darybos kategorijai. Išsiskiria tik B. Sruogos pavartotas nesistemiškas terminas *dvigubumas* – ypatybės pavadinimas pagal darybą.

Lietuviški ir tarptautiniai sinonimai

Jau XIX a., kai pradėti lietuviškai rašyti literatūros mokslo darbai, kai kurioms tarptautinėms figūrų ir tropų sąvokoms buvo ieškoma lietuviškų terminų. Tai tęsėsi ir 1918–1940 m. Tad tiriamuose šaltiniuose vartojama

⁸ Terminą *šūkis* Sr I 160 B. Sruoga vartojo kita – „devizo“ – reikšme.

lietuviškų ir tarptautinių sinoniminių terminų. Ta pati sąvoka taip pat įvardijama tarptautiniu ir daugiau nei vienu lietuvišku terminu, todėl susidaro kelianarės sinonimų eilutės.

Skirtingos kilmės sinonimai yra lietuviškas terminas *išleidimas* BizR 50, BizL 76, BiržD 93 ir varijuojantis tarptautinis terminas *elipsė*, sudarantys dvinarę sinonimų eilutę. Šie sinonimai konkuruoja tik tiriamojo laikotarpio pradžioje: K. Bizauskas abiejuose vadovėlio leidimuose lietuvišką sinonimą prirašė po tarptautinio termino, o M. Biržiška (1923) – atvirkščiai. J. Ambrazevičius (1938) suplakė „elipsės“ ir „nutylėjimo“ sąvokas, tad jis kaip *elipsės* sinonimą pateikė ne terminą *išleidimas*, o *nutylėjimą* Am 55 (dabar literatūros moksle vartojama *elipsė*, žr. Zaborskaitė 1982: 113; LEM 353).

Darybiniai sinonimai⁹ *priešprieša* BizR 50, BiržD 93, Birž₂ 38, Nor 35 ir *priešpriešis* Gus 37 bei varijuojantis tarptautinis terminas *antitezė* įeina į trinarę sinonimų eilutę. Pirmame K. Bizausko vadovėlio leidime (1918) ir M. Biržiškos dainų vadovėlyje (1923), kuriuose sinonimiškai vartojami šie skirtingos kilmės terminai, pirmenybė teikiama lietuviškai *priešpriešai*, tačiau vėliau K. Bizauskas (1922) vartojo vien tarptautinį, o M. Biržiška (1925) priešingai – vien lietuvišką terminą (plg. sudėtinį rūšinį terminą *laipsniuojama priešprieša* BiržD 97). M. Gustaitis (1927) taip pat pirmenybę teikė lietuviškam terminui – darybiniam *priešpriešos* sinonimui *priešpriešis*. J. Norkaus vadovėlyje (1930) randame vien lietuvišką sinonimą. Tiriamuose ketvirto XX a. dešimtmečio šaltiniuose vartojamas tik tarptautinis terminas (dabar *antitezė*, žr. Zaborskaitė 1982: 112; LTA 112; LEM 353).

Trinarė sinonimų eilutė yra lietuviški bendrašakniai sinonimai *kreipimasis* BizR 47, BizL 70, BiržD 93, Birž₂ 38, Gus 33, Nor 35, Kuz II 90, Put 253, Am 55, *atsikreipimas* BiržD 99 ir varijuojantis tarptautinis terminas *apostrofa*. Lietuviškas sinonimas *kreipimasis* net populiariesnis už tarptautinį – vartojamas didesnėje šaltinių dalyje. Pirmenybę lietuviškam terminui teikė abu skirtingos kilmės sinonimus vartojęs K. Bizauskas (1918 ir 1922), M. Gustaitis (1927), o tarptautiniam – Z. Kuzmickis (1931, 1932). M. Biržiškos vadovėlyje (1923) šios sąvokos įvardijimai sudaro trinarę sinonimų eilutę (*kreipimasis*, *atsikreipimas* ir *apostropė*), kurios dominantė – *kreipimasis*. Dabar apostrofa retorikoje yra vienas iš retorinio kreipinio variantų (žr. Koženiauskiene 1999: 331).

⁹ Darybiniai sinonimai nuo darybinių variantų skiriami pagal Jolantos Vaskelienės nusakytus kriterijus (žr. Vaskelienė 2013: 207–210).

Lietuviški nebendrašakniai sinonimai *perdėjimas* BizR 45, BizL 68, Gus 86, DubL 257, DubP I 313, Nor 31, NorV 68, Er 137, Sr II 342, *padidininimas* NorV 68, Šil 108 ir varijuojantis tarptautinis terminas *hiperbolė* taip pat sudaro trinarę sinonimų eilutę. Šie lietuviškos ir tarptautinės kilmės terminai konkuruoja visą tiriamąjį laikotarpį. K. Bizauskas (1918, 1922), M. Gustaitis (1927), J. Norkus (1930) pirmenybę teikė tarptautiniam terminui, tačiau J. Norkus kitame vadovėlyje (1931) jau vartojo tik lietuviškus terminus – leksinius sinonimus *perdėjimas*, *padidininimas* NorV 68 (plg. TŽŽe gr. *hyperbolē* „permetimas, padidininimas“). Vien tik pastarąjį sinonimą vartojo V. Šilkarskis (1938). Pirmame B. Sruogos vadovėlio tome (1931) aptinkamas tarptautinis terminas, o antrajame (1933) – *perdėjimas*. Atkreiptinas dėmesys, kad M. Biržiška *iperbolei* neteikė jokio lietuviško sinonimo, nors jis buvo linkęs lietuvininti terminus. Įsigalėjo tarptautinis terminas (žr. Zaborskaitė 1982: 111; LTA 101; LEM 248).

Į trinarę sinonimų eilutę įeina lietuviški sinonimai *sugretinimas* BiržD 65, Miš 59, *lygiagretybė* Nor 22 ir tarptautinis terminas *paralelizmas*. M. Biržiška (1923) vartojo tiek sistemišką lietuvišką terminą *sugretinimas*, tiek tarptautinį terminą *paralelizmas*, pateikdamas juos greta pirmenybę teikė lietuviškam terminui. J. Norkaus vadovėlyje (1930) vyrauja lietuviškas naujadaras *lygiagretybė*, išsiskiriantis tuo, kad yra vardažodžio, o ne veiksmažodžio abstraktas kaip kiti lietuviški šios semantinės grupės terminai. Daugumoje kitų šaltinių vartojamas vien tik tarptautinis terminas. Dabar įsigalėjo terminas *paralelizmas* (žr. Zaborskaitė 1982: 114; LTA 112; LEM 353).

B. Sruoga vadovėlyje vartojo terminų junginį *palyginimai ir prilyginimai* Sr II 182. Gali būti, kad antruoju terminu įvardijama sąvoka „paralelizmas“. Tokiu atveju šių bendrosios leksikos sinonimų reikšmės literatūros mokslo terminijoje būtų diferencijuotos.

Keturnarę sinonimų eilutę sudaro lietuviški terminai *laipsniavimas* BizR 49, BizL 74, BiržD 93, Birž₂ 38, Gus 38, Nor 34, Er 56, Kuz I 74, Put 253, Am 54, AG 32, *sutvirtinimas* BizR 49, *sustiprinimas* Sr II 182 (?) ir tarptautinis terminas *gradacija*. 1918 m. K. Bizauskas vartojo tris sinonimus *sutvirtinimas arba laipsniavimas (gradacija)* BizR 51, bet kitame to paties vadovėlio leidime (1922) paliko tik du – *laipsniavimas (gradacija)* BizL 74. Vėliau B. Sruoga (1933) vartojo terminą *sustiprinimas*, deja, iš konteksto sunku tiksliai pasakyti, ar juo įvardijama „gradacija“ ar kuri kita figūra (B. Sruogos žodžiais tariant, *retorinis pagražinimas* Sr II 182). Lietuviškas terminas *laipsniavimas* ketvirto dešimtmečio šaltiniuose buvo

populiariesnis už savo tarptautinį sinonimą (sinonimiškai vartojo tik J. Ambrazevičius su bendraautoriais (1938, 1939)). *Laipsniavimas* yra aiškus tarptautinio pavadinimo sekiny, greičiausiai todėl ir įsigalėjo. Tiek žodžio *sutvirtinimas*, tiek jo sinonimo *sustiprinimas* leksinės reikšmės per siauros, plg. *laipsniavimas* „vienarūšių sakinio dalių arba vienarūšių sakinių išvardijimas, kai išskaičiuojamos sąvokos eina silpnėjančia arba stiprėjančia tvarka“ (LEM 353) (retinta mano – A. M.). Iš tirtų šaltinių vien V. Zajančkausko vadovėlyje apsiribojama tarptautiniu terminu (dabar tik *laipsniavimas*, žr. Zaborskaitė 1982: 114; LTA 113; LEM 353).

Sąvokos „personifikacija“, „prozopopėja“, „antropomorfizacija“ yra susijusios tarpusavyje, tad jų įvardijimus tikslinga aptarti greta.

Keturnarę sinonimų eilutę sudaro lietuviški nebendrašakniai sinonimai *gyvinimas* Gus 81, *sužmoninimas* Kuz I 138, *įsmeninimas* Put 348 ir tarptautinis terminas *personifikacija*. M. Gustaičio vadovėlyje (1927) vartojamas lietuviškas terminas *gyvinimas*, bet vyrauja tarptautinis terminas. Z. Kuzmickis (1931) pirmenybę teikė lietuviškam terminui *sužmoninimas*, o V. Mykolaitis-Putinas (1936) – *įsmeninimas* (plg. TŽŽe *personifikacija* – lot. *persona* „asmuo“ + *facio* „darau“). Kituose ketvirto dešimtmečio šaltiniuose užfiksuotas tik tarptautinis terminas. Dabar termino *personifikacija* sinonimas yra V. Mykolaičio-Putino vartotasis *įsmeninimas* (žr. Zaborskaitė 1982: 108; LEM 247).

Į keturnarę sinonimų eilutę taip pat įeina lietuviški sinonimai *įsmeninimas* BizR 42, BizL 64, *įgyvinėlis* BiržD 80, *įgyvinimėlis* Nor 30 (plg. TŽŽe gr. *prosōpopoia* „įsmeninimas“) ir varijuojantis tarptautinis terminas *prozopopėja*. M. Gustaitis prozopopėją laiko „aukštesniu personifikacijos laipsniu“ Gus 81. Didesnėje šaltinių dalyje galima rasti tik tarptautinį terminą, vien lietuviško termino vartojimo atvejų nepastebėta. Pirmenybę lietuviškam terminui iš visų tiek tarptautinį terminą, tiek kuri nors jo lietuvišką sinonimą pavartojusių autorių teikė M. Biržiška (1923) ir J. Norkus (1930). Nė vienas iš trijų lietuviškų sinonimų nepriėjo (dabar *prozopopėja*, žr. Zaborskaitė 1982: 108; LEM 247). *Įsmeninimas*, kurio tarptautinio sinonimo etimologinė reikšmė yra panaši į *personifikacijos* reikšmę, tik skiriasi pačių terminų kilmė (vienas graikiškas, kitas lotyniškas), tapo „personifikacijos“ pavadinimu. Naujadaras *įgyvinėlis* nėra veiksmo pavadinimas kaip kiti šios semantinės grupės terminai, be to, priesaga jam suteikia menkinamąją reikšmę, o *įgyvinimėlis* dar ir netaisyklingos darybos.

Taigi terminas *įsmeninimas* 1918–1940 m. terminijoje yra dvireikšmis, o atskiruose šaltiniuose – vienareikšmis.

Į dvinarę sinonimų eilutę įeina lietuviškas terminas *sužmoginimas* AGV 52 ir tarptautinis *antropomorfizmas*. Šiais terminais įvardijama sąvoka vartojama tik J. Ambrazevičiaus, J. Griniaus ir A. Vaičiuliaičio vadovėlyje (1939), pirmenybė teikiama tarptautiniam terminui. Dabar literatūros moksle įsigalėjo tarptautinis terminas *antropomorfizacija* (žr. Zaborskaitė 1982: 108; LEM 247). Beje, atkreiptinas dėmesys, kad variantais *sužmoginimas* ir *sužmoninimas* tiriamuoju laikotarpiu buvo įvardijamos skirtingos sąvokos – *sužmoginimas* (AGV) „antropomorfizmas“; *sužmoninimas* (Kuz) „personifikacija“. Šios sąvokos gana artimos.

Vienas kitas autorius lietuvinimo keliu nuėjo dar toliau, pavyzdžiui, M. Biržiškos vadovėlyje (1923) pramaišiui vartojami terminai *metonimija* ir *pakeituolėlis* BiržD 80, o J. Norkaus vadovėlyje (1930), nors *metonimija* ir vyrauja, dar pateiktas lietuviškas *pakeitimas* Nor 29 (plg. TŽŽe gr. *metonymia* „vardo pakeitimas“). J. Norkaus lietuviškas tarptautinio termino sinonimas sudarytas sistemiškai, bet literatūrologijai būtų pernelyg miglotas. M. Biržiškos *pakeituolėlis* konotuotas ir sukauptoje medžiagoje atrodo nesistemiškas (kita vertus, šis autorius galėjo bandyti kurti savo sistemą, plg. *įgyvinėlis* ir kt.). Vėlesniame vadovėlyje (1925) M. Biržiška vartojo tik terminą *metonimija*.

S. Češūnas (1925) greta termino *metafora* skliaustuose pateikė *pernaša*, *priematas* Češ 24 (vyrauja tarptautinis). Abu lietuviški galūnių vediniai įtraukti į LKŽe (pavyzdžiai iš raštų): *pernaša* „3. perkėlimas, metafora“, *priematas* „2. primestas, prikergtas dalykas“, nors prirašytame pavyzdyje „Kiekvieną daiktą pristatykime mokinio akims tokį, koks jis yra, nepagražintą priematais, hiperbolėmis“ galime įžvelgti metaforos reikšmę.

M. Biržiškos vadovėlyje (1923) konkuruoja *epitetas* ir bendrašakniai sinonimai *prievardėlis* BiržD 84 ir *prievardis* BiržD 80, vyrauja deminutyvas. Šiuo atveju mažybinė deminutyvo reikšmė yra neutralizuota. J. Norkus (1930), nors ir teikė pirmenybę tarptautiniam terminui *epitetas*, kelis kartus taip pat pavartojo M. Biržiškos termino variantą *prievardėlė* Nor 27. Vėliau tiek M. Biržiška (1925), tiek J. Norkus (1931) vartojo tik tarptautinį terminą.

M. Gustaitis (1927) prie termino *sinekdochė* prirašė *apripimas* Gus 85, bet toliau vartojo tarptautinį terminą (plg. gr. *synekdochē* „sutalpinimas, vartojimas ne pagal apimtį“ (Koženiauskienė 1999: 225)).

J. Norkaus vadovėlyje (1930) tarptautinio termino *ironija* sinonimas yra *patyčios* Nor 32, kuris nėra tikslus, turi neigiamą konotaciją.

Sąvokos, kurios buvo įvardytos įsigalėjusiais lietuviškais terminais, ir kai kuriose kitose kalbose turi nacionalinius tarptautinių terminų atitikmenis, pavyzdžiui, rusų *повторение, сравнение, восклицание, олицетворение* ir kt. Tai greičiausiai turėjo įtakos ir lietuvių terminijai.

Tiriamuose šaltiniuose su vienažodžiais lietuviškais ir tarptautiniais terminais konkuruoja atitinkami sudėtiniai terminai su dėmeniu *figūra*, pvz.: *apostrofos (kreipimosi) figūra* Kuz I 22, *laipsniavimo figūra* Am 54, *nutylėjimo figūra* BizL 76, *pakartojimo figūra* BizR 47, BizL 71, Am 54 / *pasikartojimo figūra* Am 76 ir *atkartojimo figūra* Kuz III 72, *šaukimo figūra* BizR 51 ir *sušukimo figūra* BizL 77, Kuz III 63, *užklausimo figūra* BizR 51 ir *paklausimo figūra* BizL 77. Pagrindinis šių terminų dėmuo yra tarsi perteklinis, klasifikacinis, o abu dėmenys sieja „apibūdinimo pagal vardą“ santykis, bet, reikia pripažinti, skaitant tekstą, sudėtiniai terminai atrodo „terminologiškesni“, pastebimesni.

IŠVADOS

1. Visi tirtuose 1918–1940 m. šaltiniuose vartoti skolinti figūrų ir tropų pavadinimai yra tarptautiniai terminai. Jie daugiausia yra graikiškos kilmės, lotyniški ir prancūziški tėra keli figūrų pavadinimai. Daugiau nei trečdalis tarptautinių terminų tarpukariu varijavo. Dabar yra įsigalėjęs tas termino variantas, kuris tiriamuoju laikotarpiu buvo dažniausias. Toks pat variantas įdėtas į 1936 m. tarptautinių žodžių žodyną. Beveik visi tarptautiniai terminai vartojami ir dabar.

2. Vien tik lietuviškais terminais įvardijamos 9 sąvokos. Tam pavartotas 21 terminas. Lietuviški terminai įeina į vieną trinarę, dvi keturnares ir vieną penkianarę sinonimų eilutes. Iš lietuviškų vienažodžių sinonimų paplito ir iki šių dienų išliko tas terminas, kuris paliudytas didesnėje šaltinių dalyje.

3. Tarptautiniai terminai tirtuose 1918–1940 m. šaltiniuose turėjo ne po vieną lietuvišką sinonimą: greta keturių dvinarių sinonimų eilučių yra šešios trinarės ir keturios keturnarės lietuviškų ir tarptautinių terminų eilutės (iš viso 14 sinonimų eilučių). Lietuviški tarptautinių terminų sinonimai pagal darybą daugiausia yra veiksmy pavadinimai. Nė vienas kitokios raiškos lietuviškas terminas (*lygiagretybė, pakeituolėlis, prieveirdis* ir kt.) nepaplito. Ir apskritai iš tirtuose šaltiniuose vartotų tarptautinių ir

lietuviškų sinonimų paprastai dabar vartojamas tik tarptautinis terminas, išskyrus įsigalėjusius lietuviškus terminus *laipsniavimas* ir *jasmeninimas*.

4. Nors lietuviškų vienažodžių šios semantinės grupės terminų yra daugiau, tačiau, jei eisime nuo sąvokos prie termino, bus matyti, kad lietuviškais terminais įvardijama mažiau sąvokų nei tarptautiniais terminais (atitinkamai 23 ir 31). Tai pareina nuo gausios lietuviškų terminų sinonimijos. Tad tarpukariu aktyviai ieškota lietuviškų terminų kai kurioms tarptautinėms sąvokoms įvardyti. Buvo ir didesnio tarptautinių terminų lietuvinimo (*priematas* ir kt.), bet tai būdinga tik keliems šaltinių autoriams.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

- AG – Ambrazevičius J., Grinius J. *Visuotinė literatūra* 1. Trečias leidimas, Kaunas: Sakalas, 1938.
- AGV – Ambrazevičius J., Grinius J., Vaičiulaitis A. *Visuotinė literatūra* 2. Vidurinėms mokykloms su 62 paveikslais. Antras leidimas, Kaunas: Sakalas, 1939.
- Am – Ambrazevičius J. *Literatūros teorija. Poetika*. Vidurinėms mokykloms. Ketvirtas leidimas, Kaunas: Sakalas, 1938.
- Birž – Biržiška M. *Mūsų raštų istorija, 1547 m.–1904 m.*, Kaunas: Švyturio b-vė, [1920].
- Birž₂ – Biržiška M. *Mūsų raštų istorija 1. Ligi 1864 m.* II leidimas, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1925.
- BiržD – Biržiška M. *Dainų literatūros vadovėlis*. 2-asis, naujai paruoštas leid., Kaunas–Vilnius: Švyturio b-vė, 1923.
- BizL – Bizauskas K. *Literatūros teorija*. Vadovėlis aukštesniosioms mokykloms. Trečiasis leidimas, Kaunas, 1922.
- BizR – Bizauskas K. *Raštijos bei literatūros teorija* 1, Kaunas: Ateities leidinys, 1918.
- Češ – Češūnas S. *Poezijos ir prozos teorija*. Vadovėlis vidurinėms mokykloms, Šiauliai: Kultūros b-vė, 1925.
- DubB – Dubas V. *Įvadas į bendrąją literatūrą*. Kursas paskaitų, laikytų Kaune Aukštuosiuose kursuose per 1920 m. pavasario semestrą, Kaunas–Marijampolė: Dirvos b-vė, 1923.
- DubL – Dubas V. *Literatūros įvadas*. Antrasis perdirbtas leidimas, Kaunas–Marijampolė: Dirvos b-vė, 1927.
- DubP I, II – Dubas V. *Prancūzų literatūros istorija* 1, 1929; 2, 1930, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Er – Eretas J. *Vokiečių literatūros istorija* 1, Kaunas: V. D. Universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto leidinys, 1931.
- Gus – Gustaitis M. *Stilistika*. Literatūros teorijos vadovėlis. Antrasis papildytas leidimas, Kaunas–Marijampolė: Dirvos b-vė, 1927.
- Ieš – Iešmanta A., Iešmantienė M. [MirA]. *Lietuvių literatūros istorija*. Su žymesniųjų kūrinių turiniais, Kaunas–Marijampolė: Dirvos b-vė, 1923.
- Kuz I, II, III, IV, V – Kuzmickis Z. *Lietuvių literatūra*. Vadovėlis aukštesniosioms mokykloms. 1. *Tautosaka*, 1931; 2. *Senoviniai raštai, bažnytinė literatūra ir Duonelaičio kūryba*, 1932; 3. *Pirmoji XIX amž. pusė (iki spaudos draudimo)*, 1932; 4. *Spaudos draudimo laikotarpis*, 1933; 5. *XX amžius*, 1934, Kaunas: Sakalo b-vė.
- Miš – Miškinis M. *Lietuvių literatūra* 1, Kaunas: Spaudos fondas, 1939.
- Nor – Norkus J. *Literatūros teorija*. Pagrindiniai prozos ir poezijos dėsniai. Vidurinei mokyklai. III-sis pataisytas leidimas, Kaunas: Spaudos fondas, 1930.
- NorV – Norkus J. *Visuotinės literatūros istorijos bruožai*, Kaunas: Knygnešio b-vė, 1931.
- Pet I, II – Petkevičaitė-Bitė G. *Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlis*. 1. *Rytai*, 1922; 2. *Graiškai*, 1924. Sekdama d-ro Karolio Busės pasaul. literatūros istoriją ir kitais įvairiais šaltiniais naudodamasi parašė G. Petkevičaitė, Kaunas: Varpo b-vė.
- Put – Mykolaitis-Putinas V. *Naujoji lietuvių literatūra* 1, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1936.

- Sr I, II – Sruoga B. *Rusų literatūros istorija* 1, 1931; 2, 1933, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Šil – Šilkarskis V. *Graikų literatūros istorija* 1. *Klasikinis laikotarpis*: I *Epas*; II *Lyrika*; III *Drama*, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1938.
- VžgA – Tumas-Vaižgantas J. *Lietuvių literatūros draudžiamojo laiko paskaitos. Aušrininkų grupė*: J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkis, J. Myliauskis, Kaunas, 1924.
- VžgB – Tumas J. *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Antanas Baranauskas, 1835–1902*, Kaunas: Vaivos b-vė, 1924.
- VžgV – Tumas J. *Lietuvių literatūros draudžiamojo laiko paskaitos*. 1. *Antanas Vienažindys*; 2. *Antanas Kriščiukaitis*; 3. *Ksaveras Sakalauskas*; 4. *Martynas Jankus*, Kaunas, 1925.
- Zaj – Zajančkauskas V. *Lietuvių literatūros vadovėlis (1400–1904)*. Pataisytas leidimas, Vilnius, 1928.

LITERATŪRA

- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Antrasis pataisytas leidimas. Red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Koženiauskienė R. 1999: *Retorika. Iškalbos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KTŽ – Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1990.
- LE 1940: *Lietuviškoji enciklopedija* 8, Kaunas: Spaudos fondas.
- LEM – *Literatūros enciklopedija mokyklai*. Sud. L. Mačianskaitė, D. Mitaitė, D. Pociūtė-Abukevičienė, D. Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*, elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt
- LTA – *Literatūros teorijos apybraiža*. Red. V. Kubilius, Vilnius: Vaga, 1982.
- LTŽ 1962: *Literatūros terminų žodynas*. Sudarė J. Petronis, V. Vanagas, A. Zalatorius, Vilnius.
- LŽ – *Literatūros žinynas V–XII klasei*. Parengė Č. Navakauskas, Kaunas: Šviesa, 2006.
- Mitkevičienė A. 2007: Iš lietuvių literatūros mokslo terminijos istorijos: XIX amžius. – *Terminologija* 14, 110–124.
- TŽŽ 1936: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sud. K. Boruta, P. Čepėnas, A. Sirutytė-Čepėnienė, [Kaunas]: Spaudos fondas.
- TŽŽe: *Interleksis. Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys, Vilnius: Alma littera, 2002.
- Vaskelienė J. 2007: *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Vaskelienė J. 2013: Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 15(1), 206–214.
- Viliūnas G. 2003: Į žodžio meno gilumas: lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje. – *Darbai ir dienos* 36, 261–281.
- VLE I – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- VLE XIX – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 19, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.
- VTŽŽe – Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Fotonija (e. leidimas), 2003.
- Zaborskaitė V. 1982: *Literatūros mokslo įvadas*, Vilnius: Mokslo.
- Župerka 2001: *Stilistika*. II pataisytas ir papildytas leidimas, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- ЛЭТП – *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Гл. ред. А. Н. Николюкин, Москва: НПК Интелвак, 2001.
- ЭС 1902: *Энциклопедический словарь* 70. Ред. К. К. Арсеньев, О. О. Петрушевский, С.-Петербург: Типография Акц. Общ. Брокгаузъ – Ефронъ.

THE NAMES OF FIGURES AND TROPES IN THE WORKS OF LITERARY SCIENCE IN 1918–1940

The article deals with 77 one-word names of figures and tropes used in the works of the theory and history of literary science (26 in total) published in Lithuanian between 1918 and 1940 (period of independent Lithuania). Terms are analyzed in respect of origin and synonymy.

These conclusions are drawn:

- 1) All borrowings were international terms. More than one third of them had variants.
- 2) 9 concepts were named only by Lithuanian-origin terms. 21 terms were used for that purpose (they made from three to five synonymic lines) and the most popular terms are still used today.
- 3) International terms had from one to three Lithuanian synonyms (14 synonymic lines in total). Most Lithuanian synonyms of international terms were names of action in respect of derivation and terms of different expression were not established. From those international and Lithuanian synonyms now just the international ones are used except the Lithuanian terms *laipsniavimas* “gradation” and *jasmeninimas* “personification”.
- 4) Although the number of Lithuanian terms was greater than of international names of figures and tropes, the former named fewer concepts than the latter (respectively 23 and 31). That was due to numerous synonymy of Lithuanian terms which reflects attempts to name some international concepts with Lithuanian-origin terms. Some cases of excessive Lithuanianization are noticed, but that tendency was not widely spread in the sources investigated.

Gauta 2014-09-01

Asta Mitkevičienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas asta@lki.lt